

*Олег Савчук (Івано-Франківськ)
Наталія Скрипник (Івано-Франківськ)*

СИНТЕЗ СОЦІАЛЬНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТІВ В “СУСПІЛЬНІЙ КВЕСТІЇ” МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

У складному процесі становлення нових релігієзнавчих парадигм, чільне місце займають проблеми взаємозв'язку релігійного та національного, адже синтез цих елементів впливає на реалізацію релігійного досвіду і власне в українському греко-католицизмі виступає характерною рисою його функціонування.

Найбільшої виразності синтез соціального та національного елементів набрав в соціальному вченні УГКЦ саме через те, що український народ не мав власної національної держави і її роль значною мірою перебрала на себе ця церква, яка через різні історичної обставини була не лише релігійною інституцією, а виступала ще і як репрезентатор нації.

Постановка проблеми. У статті розкриваються національна складова соціального вчення українського греко-католицизму в теоретичній інтерпретації митрополита А. Шептицького та рівень її імплементації у суспільне буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема релігієзнавчої рецепції соціальних поглядів митрополита А. Шептицького практично не вивчена сучасною релігієзнавчою наукою. Однак окремі аспекти націсімплікуючої складової суспільної квестії А. Шептицького висвітлені в працях В. Бліхара, А. Кравчука, М.Голянчика та інших. Узагальнюючі праці з даної проблематики відсутні, що зумовлює актуальність представленої розвідки.

Метою нашого дослідження є окреслити характерні риси синтезу соціального та національного елементів в “суспільній квестії” митрополита А. Шептицького.

Виклад основного матеріалу. Вдаючись до релігієзнавчого аналізу сутнісної площини питання співвідношення соціального та національного елементів в “суспільній квестії” митрополита А.Шептицького (1900-1944), треба виділити оцінки мислителем

головних соціально-економічних категорій сучасного йому суспільства та їх екстраполяцію на існуючий національний контекст. Порівняльний аналіз творів А. Шептицького не тільки дає змогу простежити еволюцію його поглядів, розширити кордони осмислення змісту висловлених ним ідей соціального вчення українського греко-католицизму, але й розкрити їх значення для оцінки теперішнього стану суспільних відносин в Україні й перспектив їх гармонізації при утвердженні громадянського суспільства.

Вже з перших днів перебування в новому сані митрополит приступив до роботи з включення церкви до суспільного життя краю. Намагаючись не втратити “пульсу” відродження, він спрямував свої зусилля на те, щоб поставити національну церкву у його центр. Очевидно, що в іншому випадку греко-католицьке духовенство втратило б авторитет серед населення.

Церковний діяч найповніше розкрив соціальну проблематику в пастирському посланні “О kwestії соціальной” (1902-1904 pp.), яке написано на базі відомої папської енцикліки “*Rerum novarum*” (“Нові речі”) 1891 року, але його цінність полягає передусім у тому, що воно повністю адаптоване до тодішніх західноукраїнських реалій. Найважливішим у посланні є те, що автор намагається з’ясувати роль УГКЦ у вирішенні соціальних питань: “Не можемо солідаризуватися з інтересами якого-небудь суспільного класу, не входимо в союз із жодною партією; при суперечних однак інтересах стаємо по стороні убожших, щоб християнською акцією поліпшити їх долю”¹. У цей спосіб підкреслюється, що скопійована із європейських зразків політична детермінованість є неефективною на українському ґрунті, оскільки посилює відцентрові тенденції у суспільстві, які сприяють асиміляції українців і втраті ними національної ідентичності. У той же час А. Шептицький виразно підкреслив пріоритет соціального елемента власної концепції (ставанням на боці бідніших) над національним. Проблема партійності полягала не стільки в чисельності політичних партій, скільки в їх доктринальних позиціях, що породжували національну нетерпимість. Церковний діяч не заперечував політичного плюралізму, просто закликав до збереження атмосфери взаємоповаги, в якій велися б

¹ Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства «О kwestії соціальной» (від 1902-1904 pp.) // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 pp.. – Т.1. – Львів, 2007. – С.516.

дискусії, щодо оптимальної соціальної та національної моделей функціонування суспільства.

Саме цим документом формально розпочинається теоретичне осмислення соціального вчення українського греко-католицизму. На підтвердження цього наведемо такі слова митрополита А. Шептицького: “Церкві належить голос в справах суспільних, а тим більше в тих, де йде про моральність людей. Такою є соціальна квестія... Вірним належить повчання про всі правди віри Христової, передусім про ті, що мають найактуальніше значення”². Митрополит-мислитель наголошував щодо соціального питання УГКЦ на трьох головних проблемах: проблемі національного самовизначення, проблемі власності, проблемі праці. Аналізуючи загально-суспільні питання побудови громадянського суспільства та держави, А. Шептицький не виходив за межі їх теологічного трактування, суть якого полягає в розумінні церквою суспільства, що здатне практикувати ідеали християнських чеснот.

У посланні сконцентровано економічні та соціальні міркування А.Шептицького, розкривається причина напруженості соціальних відносин, коли при шаленому збагаченні одних решта живе в небачених злиднях. А. Шептицький вважав, що формування у людей активної економічної свідомості є найбільшим гарантом їх соціальної захищеності. Для стабільного розвитку суспільства, на думку митрополита, необхідними є кілька елементів: національна єдність суспільства, церковна єдність суспільства, потреба усвідомлення праці, як морально-етичної категорії, здатної удосконалювати особу та спільноту, виважене розуміння національного патріотизму, дотримання засад християнської справедливості. У соціальній рефлексії мислителя виокремлений обов’язок людини-громадянина виконувати закони державної влади не із страху перед покаранням, а через власне сумління. Важливо також підкреслити, що застосування усіх соціальних понять і їх реалізація в суспільстві виступає засобом досягнення головної мети людини, якою є лише Бог, котрий здатний піднести людську особу до осереддя усього спектру соціальної діяльності.

---

² Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрія до духовенства «О квестії соціальной» (від 1902-1904 рр.) // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр.. – С.519.

Аналізований документ став програмою участі духовенства в суспільному житті й остаточно визначив його позицію щодо майнової нерівності, протистояння поширенню соціалізму та місця християнства у політичних процесах. А. Шептицький за цих умов визначав певні обов'язки для своїх підданих: “Стоячи на сторожі суспільної моральності, мусить (священик) рішучо ставати в обороні тих, що не уміють себе самих успішно боронити, мусить заставлятися за всі їх кривди, хотяй би з нараженням власного добра”³.

Такі погляди митрополита не залишились поза увагою української галицької інтелігенції, зокрема відомого громадського діяча, письменника та критика І. Франка. В “Увагах над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О Квестії Соціальной», опублікованих уперше у “Літературно-науковому віснику”, він позитивно оцінив соціальні ініціативи, викладені у посланні, вважаючи, що “митрополит Андрей говорить про ті речі як європеєць, він сам думає і силує думати кожного..., порушує безмірно широке і скомпліковане так зване соціальне питання і в популярній формі, пробує подати і його теоретичне освітлення, і критику різних проб його розв'язання, і практичну програму...”⁴.

До найважливіших засад нормалізації відносин між людьми в суспільстві А. Шептицький відносив працю. Його тлумачення праці виходило за рамки християнської традиції. Митрополит розглядав її не стільки як “наслідок гріха перших родичів”, але як таку дію, що “приносить честь”, а не приниження. Він критикував погляди ліберальних економістів, які визначали працю як товар, акцентував на християнській теорії праці, що є “часть життя” людини⁵. А. Шептицький говорить: “Праця, хоч як потрібна, не є сама в собі метою життя, що вона має вести чоловіка до Бога, що чоловік

³ Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства «О квестії соціальной» (від 1902-1904 рр.) // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр.. – С.521.

⁴ Франко Іван. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп[олита] А. Шептицького «О квестії соціальной» // Франко Іван. Збір. тв. у п'ятдесяти томах. – Т. 45: Філософські праці. – К., 1986. – С.379.

⁵ Голянич М. Християнська сутність «соціальної квестії» митрополита А. Шептицького. // Україна і Ватикан. Серія збірників наукових праць. – Вип І: Українсько-Ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. / За ред. А. Колодного. – Івано-Франківськ-Київ, 2008. – С.195.

має в житті працювати, щоб заслужити на нагороду в небі, ... і овочі нашої праці є Божим даром. Їх треба так уживати, щоб вони не віддаляли від Бога, а до Бога вели”⁶.

Відтак, вважаючи працю найприроднішим способом життя, А. Шептицький відзначав її суспільне і духовне значення. “І так справді ліпше працює сей, для котрого праця не є лиш средством для осягнення уживання, але і обов’язком наложеним від Бога, і не лиш дочасне добро приносить, а і вічну нагороду. Ліпше уміє ошадним бути, хто свою працю уважає не за свою лишень власність, але також власність дітей і будучого покоління, а по части за власність цілої спільноти; хто знає, що з дарів Божих має колись здати строгий рахунок перед Богом. ... Будьте працюваті, тверезі, праці своєї не марнуйте, а передовсім тримайтеся своєї землиці”, – закликав митрополит християн, застерігаючи їх від лінивства, бо “чоловік лінивий, до праці тяжкий, буде тягаром і для родини, і цілої громади”⁷.

У посланні “До руської інтелігенції” (1901 р.) А. Шептицький, критикуючи засади ліберальної демократії лівого зразка, поширеної у тодішньому суспільстві, зазначив: “Принципи християнства...вищі над усяку партійність, стремлять до того, щоб усіх людей зібрати в одну родину і впровадити в людський рід гармонію і згоду. А всі групи суспільні часто ведуть людей до взаємної боротьби”⁸. Влада зобов’язана виконувати християнські обов’язки супроти Бога, забезпечувати ту цивільну свободу, яку від природи має кожна людина, а саме: не бути змушеною до певних зовнішніх виявів внутрішніх переконань, яких немає, і мати волю реалізувати ті світоглядні переконання, які поділяє. Влада повинна толерантно ставитись до всіх вірувань і культів, не вникати у їхній зміст, а тільки забезпечувати громадянам свободу релігійної практики. Розуміння влади вже на етапі зародження соціального вчення українського греко-католицизму визначається в контексті слу-

---

⁶ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і Матеріали. 1899-1944. – Т.ІІ: Церква і суспільне питання. Кн.І. Пастирське вчення та діяльність. За ред. Андрія Кравчука. – Львів, 1998. – С.510.

⁷ Там само. – С.512.

⁸ Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрея до руської інтелігенції // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр.. – Т. 1. – Львів, 2007. – С.177.

жіння всезагальному добру, збереження природної та законної свободи громадян, через встановлення справедливих законів, що не суперечать Божому закону і загальному добру та забезпечують незаангажоване судочинство.

Іншою формою реалізації громадянських чеснот у соціальній концепції А. Шептицького є відстоювання інтересів громади шляхом утворення найрізноманітніших товариств та спільнот. Належне функціонування таких громадських організацій повинна забезпечувати державна влада, а ініціатива щодо їх формування повинна йти знизу, тобто від самої людини. Саме в цих спільнотах люди можуть задовольняти ті потреби, які складно реалізувати в сім'ї чи за кошт держави. Такі структури надають людям допомогу та сприяють у досягненні найрізноманітніших професійних інтересів.

Взаємодопнюваність соціальної та національної складової соціального вчення українського греко-католицизму виявлялася на етапі його становлення в діяльному патріотизмі, зокрема й через професійну, дослідницьку діяльність, виконання соціальних, економічних і політичних обов'язків.

Однією з основних внутрішніх перешкод щодо досягнення національно-релігійної єдності, на подолання якої була спрямована “суспільна квестія” митрополита А. Шептицького був так званий “гарячий патріотизм”, чи нетерпимість до інших політичних поглядів. Митрополит А. Шептицький вважав його небезпечною рисою, яка зводила нанівець зусилля українців у процесі державотворення: “Є в душі Українця глибока і сильна воля мати свою державу, та попри ту волю знайдеться, може, рівносильна і глибока воля, щоб та держава була конечно такою, якою хоче її мати чи партія, чи кліка, чи група, чи навіть одиниця. Бо як же пояснити те фатальне ділення поміж собою, ті спори, роздори, сварні, ту партійність, яка нищить кожну національну справу?! Як пояснити психіку таких численних гарячих патріотів, яких праця має визначний руйнівний характер?!”⁹. Усе це, на думку теолога, породило своєрідний вид нетерпимості, внаслідок якої єдність українців постійно руйнувалась внутрішнім розбратом. Розбудити їхню національну свідо-

⁹ Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства та народу «Ідеалом нашого національного життя» (грудень 1941 р.) // Шептицький А. Пастирські послання 1939–1944 рр.. – Т. 3. – Львів, 2007. – С.145.

мість було неважко, але водночас вона характеризувалася вразливістю відносно “ворожих сил”, що послаблювало сутнісний взаємозв’язок суспільної, соціальної та національної складових української національної і релігійної тотожності¹⁰. Синтез соціальної та національної складових української релігійної ідентичності, як засвідчує аналіз історії становлення соціального вчення українського греко-католицизму, виступає етичною передумовою досягнення суспільної та національної гармонії, що є стратегічною метою цього вчення. Реалізація даної передумови виступає гарантією досягнення соціального консенсусу та добробуту, а отже, й успіхів у процесі державотворення.

Владу як інститут А Шептицький визначав необхідним елементом суспільного життя, акцентуючи на об’єктивній природі суспільної нерівності в душі соціальної доктрини католицизму. “Так уже мусить бути, — писав він, — що одні люди мають наказувати, а другі слухати. Не можуть же всі наказувати. І не можуть усі, під кожним оглядом, рівним собі бути”¹¹. Саме в такий спосіб у суспільстві повинні існувати люди, покликані керувати ним, допомагати йому в розвитку, дбати про суспільні інтереси й безпеку. Інакше — запанує безлад та безправ’я. У цьому сенсі варто вести мову, що влада “від Бога”, яка дана людям для того, щоб забезпечувати мир, стабільність, узгоджувати інтереси окремих осіб.

А. Шептицький не приймає ні крайнього індивідуалізму ліберальної держави, ні тоталітарного колективізму держави більшовицької. Для нього ідеалом є держава, побудована на християнських духовних підвалинах, своєрідна “християнська суспільність”. А. Шептицький чітко розмежовує світську й церковну владу: якщо світська влада має займатися справами суспільними, то церковна — моральним вдосконаленням людей. “Християнська суспільність” — це спільнота людей, які живуть за християнськими принципами. Вона “зложена з людей щиро пересвідчених і перейнятих Христовим духом, буде завжди організовуватися в християнсько-

---

¹⁰ Митрополит Андрей Шептицький Документи і матеріали 1941-1944 / за ред. А.Кравчука – К., 2003. – С.241.

¹¹ Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних: Найбільша Заповідь // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. – Т. I. Пастирські послання 1899-1914. – Львів, 2007. – С.139.

му душі і в кожному напрямі буде доходити до рівноваги, ладу й сили”¹².

Концептуальні засади найважливіших елементів національного життя, які формують свідомість української нації, і, що важливо, є актуальними до нині викладені у пастирському посланні до духовенства “Наша державність” (грудень 1941 р.). Теоретичні узагальнення митрополита спрямовані на з’ясування відцентрових тенденцій українського державотворення шляхом осмислення особливостей ментальних рис українців. А. Шептицький підкреслює, що український народ у своїй суспільній організації далекий від природного організму, намагаючись при цьому відповісти на складні питання: чому незважаючи на єдність мови та звичаїв українська нація перебуває у “хронічному стані антагонізмів”. Мислитель зазначає, що це відбувається передусім через брак релігійної єдності.

Отже, на етапі зародження соціальне вчення українського греко-католицизму характеризувалося взаємодоповнюваністю соціальної та національної складових. Вважаємо, що саме такий синтез дав змогу практично втілити на українському ґрунті загальнохристиянські соціальні пріоритети, сприяючи розвитку релігійної та національної доміант, заклавши при цьому підвалини збереження національно-релігійної ідентичності народу в майбутньому. Завдяки взаємній доповнюваності соціальної та національної складових український греко-католицизм в такий спосіб викристалізував ряд специфічних рис, які по особливому витлумачуються греко-католицькою соціальною доктриною. До них, зокрема, належать: спрямування національного державотворчого потенціалу українців на практикування норм християнської моралі в суспільстві через християнізацію політичної, освітньої та громадської сфер життя й втілення принципів толерантного міжнаціонального та міжрелігійного співжиття, що є особливо актуальними на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

---

¹² Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних: Найбільша Заповідь // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. – Т. I. Пастирські послання 1899–1914. – Львів, 2007. – С.195.